

СИРОЇД Т.Л.

доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри міжнародного і
європейського права юридичного факультету
Харківського національного університету імені
В.Н. Каразіна

РОЛЬ ЛІГИ НАЦІЙ ТА НЕНСЕНІВСЬКОГО АГЕНТСТВА У СТАНОВЛЕННІ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВОЇ ОСНОВИ ЗАХИСТУ БІЖЕНЦІВ

Історія надання іноземними державами притулку тим, хто рятується від переслідувань і конфліктів, обчислюється тисячоліттями. У ХХІ столітті шукати притулку в інших країнах людей змушує низка підстав – військові конфлікти, голод, стихійні лиха тощо. Правомірною реакцією на появу таких викликів стає співпраця держав у галузі захисту прав переміщених осіб, зокрема – біженців. Така співпраця на міжнародному універсальному рівні почала формуватися після Першої світової війни. Створення Ліги Націй і Міжнародного бюро праці сприяло укладенню низки договорів у цій галузі, серед яких слід вказати такі: Угода про видачу посвідчень особи російським і вірменським біженцям, про доповнення і внесення змін до Угоди від 5 липня 1922 р. і 31 травня 1924 р. (Женева, 12 травня 1926 р.); Угода про правовий статус російських і вірменських біженців (Женева, 30 червня 1928 р.); Угода про поширення на інші категорії біженців деяких заходів, прийнятих на користь російських та вірменських біженців (Женева, 30 червня 1928 р.); Конвенція про міжнародний статус біженців (Женева, 28 жовтня 1933 р.); Тимчасова угода про статус біженців, що прибувають з Німеччини (Женева, 4 липня 1936 р.); Конвенція про статус біженців, що прибувають з Німеччини (Женева, 10 лютого 1938 р.); Додатковий протокол до Тимчасової угоди від 4 липня 1936 р. і Конвенції про статус біженців, що прибувають з Німеччини від 10 лютого 1938 р.) [1].

Слід зазначити, що Конвенція про міжнародний статус біженців (Женева, 28 жовтня 1933 р.) стала найперспективнішою спробою Ліги Націй визначити

відповідальність країн щодо біженців. Вона була створена на основі чотирьох багатосторонніх угод між членами Ліги Націй, прийнятих у період з 1922 по 1928 рік з метою вирішення проблем із біженцями, викликаних Першою світовою війною і різними пов'язаними з нею наступними конфліктами. Дія Конвенції поширювалося на вірменських, російських і асимільованих біженців. Відповідно до Конвенції кожна з договірних сторін зобов'язалася не переміщати зі своєї території або не перешкоджати допуску на неї шляхом застосування поліцейських заходів, таких як висилка або недопуск на кордоні, біженців, які отримали право проживати там постійно, якщо тільки вищезгадані заходи не диктуються міркуваннями державної безпеки або громадського порядку. Вона стала першим документом у міжнародному праві, який закріпив вкрай важливий принцип «невидворення», що захищав біженців від примусової репатріації у випадках, коли їх життю могла загрожувати небезпека. Учасники Конвенції також зобов'язалися в будь-якому разі не відмовляти у в'їзді біженцям на кордонах їх країн походження; гарантувати біженцям певні права, зокрема: на особистий статус, на судовий захист, свободу праці і захист від експлуатації, доступ до освіти і соціального забезпечення. Конвенцією акцентовано увагу на захисті вразливих категорій біженців – безробітні, особи, які страждають фізичними або розумовими захворюваннями; особи похилого віку або немічні люди, нездатні заробляти собі на життя; діти, за якими не здійснюється належний догляд з боку їхніх сімей або третіх осіб; вагітні жінки, породіллі або годувальниці стосовно яких передбачено найбільш сприятливе положення, відповідне становищу громадян іноземної держави, щодо такого сприяння і допомоги, які вони можуть вимагати, включаючи лікарський догляд і лікування в лікарні (ст.10) [2].

У червні 1921 року Лігою Націй було створено першу міжнародну організацію по роботі з біженцями – Верховну комісію у справах біженців, яку в подальшому було замінено Нансенським міжнародним агентством у справах біженців (далі – Нансенське агентство), яке отримало повноваження від Ліги Націй восени 1930 р. і розпочало активну діяльність 1 квітня 1931 р. Ініціатором

створення Агентства став Фрітьоф Нансен (1861–1930 рр.), норвезький дослідник, вчений і державний діяч. У 1922 році Фрітьоф Нансен отримав Нобелівську премію миру за «керівну роль, енергію та ентузіазм» у справі надання допомоги біженцям.

Секретаріат Ліги Націй взяв на себе відповідальність за міжнародних біженців та осіб без громадянства і доручив Нансенському агентству виконання своїх обов'язків у цій сфері. Агентство було оточене величезними проблемами під час його існування – серед них відсутність стабільного й адекватного фінансування; наступ депресії, яка закрила можливості працевлаштування для біженців; падіння престижу Ліги після подій 1931 і 1935 рр.; зростаюча кількість біженців, в основному з Німеччини, Італії та Іспанії; і небажання держав-членів Ліги дозволяти діяльність Ліги від імені осіб, які раніше були громадянами своїх країн. Серед досягнень Нансенського агентства слід вказати прийняття чотирнадцятьма країнами Конвенції про міжнародний статус біженців 1933 р.; поселення Саарських біженців у Парагваї після 1935 року; будівництво сіл для розміщення понад 40 000 вірмен у Сирії і Лівані та розселення ще 10 000 вірмен в Єревані; і, найголовніше, матеріальна, юридична та фінансова допомога, надана майже мільйону біженців [3]; агентством було розроблено нансенівський паспорт – тимчасове міжнародне посвідчення особи, що дозволяло особам без громадянства і тим, хто був позбавлений національних паспортів, в'їжджати в інші країни і проїжджати через їх територію [4]. У 1938 році Нансенському агентству присуджено Нобелівську премію миру.

У 1933 році Ліга Націй заснувала Вищу комісію у справах біженців, що прибувають з Німеччини, оскільки проблема німецьких біженців після приходу до влади в Німеччині націонал-соціалізму стала дуже гострою. Ця комісія, мандат якої був згодом розширено для прийому як австрійських, так і судетських біженців, повинна була бути розпущена 31 грудня 1938 р. одночасно з відділенням Нансена. Обидві інституції були фактично розпущені в той же день, а наступного дня було відкрито нову установу Ліги Націй – Управління

Верховного комісара у справах біженців під захистом Ліги зі штаб-квартирою в Лондоні [5].

Виходячи з вищезначеного слід констатувати, що Ліга Націй сприяла прийняттю низки універсальних міжнародних угод у галузі захисту прав біженців, якими гарантовано основні права людини. Ці договори є важливими не тільки тому, що вони кодифікували такі важливі норми, як заборона дискримінації, свобода релігії, право на мову, а й тому, що вони заснували законність міжнародних відносин з іншими державами з приводу поводження з громадянами в країнах, які взяли на себе певні зобов'язання. Створені на той час інституції, зокрема Вища комісія у справах біженців, Нансенівське агентство, Управління Верховного комісара у справах біженців, заклали підвалини для сучасної інституційної основи захисту прав цієї категорії осіб, як на міжнародному універсальному, так і на регіональному рівнях.

Список використаних джерел:

1. Документи Лиги Націй, касающиеся беженцев. URL: http://elib.bsu.by/bitstream/123456789/29857/1/2000_1_JILIR_refugees_r.pdf (дата звернення 26.09.2019).
2. Convention relative au statut international des réfugiés. URL: <https://dl.wdl.org/11580/service/11580.pdf> (дата звернення 27.09.2019).
3. Nansen international office for refugees. History. URL: <https://www.nobelprize.org/prizes/peace/1938/nansen/history/> (дата звернення 27.09.2019).
4. Passeport Nansen. URL: <https://dl.wdl.org/11576/service/11576.pdf> (дата звернення 28.09.2019).
5. Nansen international office for refugees. History. URL: <https://www.nobelprize.org/prizes/peace/1938/nansen/history/> (дата звернення 28.09.2019).